

УДК 334.75

МІНІМІЗАЦІЯ ВИТРАТ НА ВИРОЩУВАННЯ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

*М. Драпак, аспірант
Європейський університет*

Ключові слова: фінансова криза, бурякоцукровий підкомплекс, його ефективність, переробка, ринок, скорочення витрат.

Досліджено наслідки фінансової кризи та економічні взаємовідносини виробників і переробників цукрових буряків, кон'юнктуру на ринку цукру. Обґрунтовані потенційні можливості вдосконалення економічних відносин, культури цукрових буряків у використанні зарубіжного досвіду.

Постановка проблеми. Фінансова криза, що охопила в кінці 2008 р. розвинені країни світу, фактично стала глобальною і негативно вплинула на економіку практично всіх країн. За експертними оцінками фахівців, вона була глибшою за кризу 1929–1933 років у США («велика депресія»), суттєво вплинула на фінансову й економічну систему України. Нестабільним став курс гривні, і вона швидко девальвується, впали котирування провідних компаній країни, у т.ч. бурякоцукрової галузі. Спад індексу вітчизняного фондового ринку за останній рік є безпрецедентним за всю історію незалежної України. Зростає дефіцит поточного балансу країни, різко скорочується можливість підприємств АПК залучати фінанси в необхідних розмірах. Українські банки практично призупинили кредитування.

Якщо підприємства-експортери залишаються у більш-менш вигідній позиції, то виробничі, навіть інвестиційно привабливі компанії, не можуть повністю забезпечити себе фінансами. Найвразливішими в умовах кризи є середні й дрібні виробники, особливо фермерські господарства, які є повністю беззахисними. Вони не тільки не можуть одержати нові кредити, а й повернути борги за попередні. У таких умовах на перший план виходять проблеми оптимізації й навіть ретельної мінімізації витрат на виробництво сільськогосподарської продукції, максимізації закупівельних цін на неї, обмеження діяльності підприємств-експортерів щодо штучного заниження цін закупки в період збирання урожаю, протистояння ціновому тиску на сільгоспвиробника з боку компаній-монополістів із виробництва добрив, пального, засобів захисту рослин та інших матеріально-технічних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підвищення виробництва цукру привернула увагу багатьох учених-економістів. Серед фахових праць виділяється монографія О. Марченко «Ринок цукру в Україні: оптимальне поєднання ринкового та державного регулювання», в якій розглянуто теоретичні засади, проаналізовано стан виробництва і переробки цукрових буряків в Україні, обґрунтовано основні шляхи підвищення ефективності виробництва й переробки цукросировини.

Розвиток бурякоцукрової підгалузі в західних регіонах України, зокрема в Тернопільській області, економічні взаємовідносини виробників і переробників цукрових буряків проаналізовано у низці статей, опублікованих Н. Жидовською, де подано теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у підвищенні ефективності функціонування цукробурякового підкомплексу в Подільському регіоні.

Тема цього дослідження вимагає його реального продовження й уточнення, що й є метою нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. За розрахунками фахівців, у повному забезпеченні буряківництва необхідними ресурсами на 1 гектар посіву цукрових буряків для одержання 50 т урожаю в умовах України необхідно витратити за стандартною технологією й цінами на ресурси близько тисячі гривень. Основними видами витрат є вартість мінеральних і органічних добрив (40,9%), паливно-мастильні матеріали (13,2%), заробітна плата (15,1%) і засоби захисту рослин (8,7%). Собівартість 1 т коренеплодів за таких умов становитиме близько 200 грн, рентабельність виробництва – 16%, а прибуток у розрахунку на 1 га – близько 1600 грн. Тоді як подібний і значно вищий прибуток попередніми роками давали озима пшениця, кукурудза, ячмінь, соняшник, соя, ріпак за витрат на 1 гектар у кілька разів нижчих. Тому не дивно, що сільгоспвиробники скорочували площі посіву під цукровими буряками до мінімуму, а середні й дрібні господарства практично вивели цю культуру зі сівозмін.

Покажемо це на прикладі Львівської області: якщо у 2000 р. посівна площа цукрових буряків в області становила 26,4 тис. га, то у 2005 – 22,5 тис. га, 2008 – 16,0 тис. га [3, с. 43].

Щоправда, скорочення посівної площі не призвело до зменшення обсягів виробництва цукрових буряків. Якщо у 2000 р. в області їх було вироблено 4824 тис. ц, то в 2005 – 6268, а у 2008 – 8372 тис. ц [3, с. 132].

Це відбулося за рахунок підвищення їх урожайності: у 2000 р. вона складала 176 ц/га, у 2005 р. – 197 ц/га, а в 2008 р. – 366 ц/га [3, с. 141].

Кон'юнктура на ринку цукру залишається несприятливою як для виробників, так і для торговців цукром. Низький внутрішній попит споживачів, втрачені зовнішні ринки збуту негативно впливають на пропозицію сировини.

Конкуренцію українським виробникам цукру створює цукор, який надходить нелегальним шляхом із Білорусі, Польщі та Росії за нижчими цінами. Ситуація сприяє скороченню кількості працюючих переробних підприємств. Основною їхньою проблемою є дефіцит обігових коштів і старіння обладнання. Сьогодні виробничі витрати більшості вітчизняних підприємств на виробництво цукру значно перевищують рівень цін на світовому ринку.

Упровадження квотування на виробництво й реалізацію цукру, а також встановлення мінімального рівня цін на нього та цукрові буряки не сприяє формуванню ринкових засад на ринку цукру, гальмує підприємницьку діяльність його учасників.

Цінова кон'юнктура внутрішнього ринку на сільськогосподарську продукцію, що склалася після збирання урожаю 2008 року, об'єктивно змушує

знову повернутися до проблеми вирощування цукрових буряків і ретельніше зважити переваги цієї культури щодо її економічної ефективності й можливостей. Саме цукрові буряки, які впродовж тривалого часу були в області збитковими, та й нині є збитковими в окремих районах (Кам'янка-Бузький, Перемишлянський), можуть бути основним джерелом грошових надходжень у період фінансової кризи, особливо через те, що:

- більшість сільськогосподарських виробників розчаровані низьким рівнем цін на зерно врожаю 2008 р. і різким спадом його прибутковості, а отже, зменшать посіви зернових;
- не дало очікуваного результату вирощування ріпаку, за збирання якого допущені значні втрати, а також кукурудзи, яка завдасть (як очікується у 2009 році) значних збитків;
- у зв'язку з підвищенням закупівельної ціни на цукрові буряки до 220-280 грн/т та впровадженням доплат у розмірі 750 грн на гектар, ця культура у 2009 році виявиться рентабельною і дасть певні прибутки в майбутньому;
- відбувається значне зростання цін на побічні продукти буряківництва (жом і мелясу), як дефіцитні кормові й технологічні компоненти;
- розмір доплат на вирощування цукрових буряків у 2009 році може зрости до 1500 грн/га, що значно підвищить їх прибутковість;
- об'єктивно неминуче є збільшення цін на цукор наступними роками на 25–30% у зв'язку з дефіцитом цукру на світовому ринку, спричиненим зменшенням його виробництва в Індії, Австралії, країнах ЄС і збільшенням виробництва етанолу з цукрової тростини в Бразилії [1].

Потенційні можливості культури цукрових буряків в Україні далеко не вичерпані. Мало хто враховує ефект від цукрових буряків, як попередника, який може забезпечити ріст урожайності, наприклад, ячменю – до 40%; високу цінність гички, як органічного добрива та корму (5 кг = 1 к. од.), високу придатність культури для виробництва етанолу та інші. Розрахунки показали, що вартість побічної продукції буряківництва за умов її раціонального використання становить понад 50% вартості коренеплодів. Багатьох виробників відлякують високі витрати на вирощування цієї культури. Але ж вони, по-перше, можуть бути високоефективними, а по-друге, їх можна й потрібно значно скоротити без особливої шкоди для урожаю. Наприклад, провідні фермери в США за аналогічних витрат на 1 га на рівні 9000 грн одержують урожай 625 ц/га і за практично однакової закупівельної ціни на коренеплоди – 227 грн/т. – мають рентабельність 54%, або 4932,5 грн прибутку на 1 гектар в аналогічних українським умовах.

На оплату праці, паливо, техніку, добрива й пестициди американські фермери витрачають всього 5000 грн у розрахунку на гектар, решту – 4000 грн – на оренду землі (44,4%), а українські на оренду землі ~ 300 грн (3%), а решту – 9800 грн – на оплату праці, насіння, добрива, техніку й пестициди, тобто удвічі більше, ніж американці, а урожайність при цьому мають у 1,85 раза нижчу (373 ц/га порівняно з 625 ц/га). Отже, річ у недосконалій технології й марнотратстві, тому що ціни на матеріальні ресурси в усьому світі приблизно однакові. Бурякосійні країни,

особливо західні, так оптимізували свої технології й мінімізували витрати, що за економічною ефективністю буряківництва перевищують економічну ефективність тростинного цукровиробництва. Це стосується насамперед Франції, Німеччини, США.

Аналіз технологій вирощування цукрових буряків, наприклад, у Німеччині, останніми роками засвідчує те, що німецькі фермери взяли чіткий курс на мінімізацію витрат. Вони відмовляються від внесення органічних добрив безпосередньо під цукрові буряки, а подрібнюють солому попередника і приорюють її, а також від збирання гички, яку подрібнюють і приорюють; у разі внесення гною кількість мінеральних добрив зменшується у 2,2 рази без зниження урожайності (~ 50 т/га). Загальні витрати в німецькій технології у розрахунку на 1 га дорівнюють нашим ~ 9,5–10,5 тис. грн, а рівень рентабельності становить понад 50%, завдяки високій урожайності та, найперше, оптимізації витрат. Так, в українській виробничій технології витрати праці дорівнюють ~ 107 люд.-год. на гектар, порівняно з 12-15 люд.-год. у німецькій, тому витрати на зарплату у нас удвічі вищі, витрати пального – в 1,4 рази, а витрати на добрива – в 2,4 рази. Зате у німецькій технології у 2,4 рази вищі, ніж у нас, витрати на машини й трактори, у 2,2 рази на засоби захисту, у 2,2 рази – на насіння, у 4,4 рази на оренду землі. Тобто там функціонує уречевлена праця – машини, хімія, насіння, а також земля. Тому виручка у німецьких фермерів у 3,3 рази вища, а прибуток з 1 га дорівнює 6-7 тис. грн. Тобто наша галузь слабо й неграмотно індустріалізована. Хоча низка українських фірм і окремих господарств уже кілька років поспіль застосовує передові технологічні принципи, одержуючи по 50-60 т цукрових буряків із гектара за собівартості 120 грн/т і нижче.

Отже, в умовах України є значні резерви для здешевлення виробництва цукрових буряків і зростання ефективності виробництва, основні з яких оптимізація мінерального живлення цукрових буряків щодо кількісного й якісного складу його елементів. Наприклад, за посіву цукрових буряків у ланці з бобовими культурами, конюшиною, люцерною, горохом, викою або чистим паром дозу азотних добрив можна зменшити на 30-40%, а за високого вмісту азотних речовин у ґрунті – на 50%, а це 360-400 грн економії на кожному гектарі. У разі внесення 25 тонн якісного гною дози мінеральних добрив можна зменшити до 160-200 кг д. р. NPK на гектар замість 350-400 кг, а органічна маса сидератів, яка дорівнює 30-40 тоннам гною, дасть додаткову економію – ще ~ 500 грн з гектара.

Використання для посіву високоякісного насіння цукрових буряків вітчизняної селекції, яке повністю забезпечує одержання урожаю 500-600 ц/га, є дешевшим за іноземне та зменшує витрати від 634 грн у розрахунку на гектар до 281 грн. При цьому у важких умовах фінансового дефіциту таке насіння у провідних фірмах можна придбати і в кредит. До того ж коренеплоди вітчизняних гібридів значно менше уражаються гнилями й мають вищу цукристість за іноземні, можуть добре зберігатися у кагатах. Виняток із технологічних процесів зайвих витратних операцій – збирання і транспортування гички, яке займає 6,75% від загальних витрат, або 750 грн на 1 гектарі; підбирання й вивезення коренеплодів

після комбайна – 4% витрат, або 360 грн на гектар, ручне коригування кількості рослин, прополювання від бур'янів тощо.

Найгострішим питанням є забезпечення підприємств-виробників сировини потрібною технікою (див. табл.).

Таблиця

Наявність бурякозбиральної техніки у сільськогосподарських підприємствах Львівської області (на кінець року, шт.) [3, с. 87]

Показник	2000 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2008 р. до 2000 р., %
Буряко-збиральні машини	417	340	281	257	247	222	177	150	36,0
У розрахунку на 1000 га посіву	27	38	40	28	21	16	17	13	48,1

Оскільки у Німеччині навантаження ріллі на один трактор становить 5 га, у Франції – 12, Великобританії – 13, а у Львівській області – 183 га, то рівень технічного забезпечення у Львівській області – смертельний для виробників цукру. Потрібно вживати термінових заходів для попередження технологічної кризи.

Скорочення витрат ручної праці на вирощування і збирання цукрових буряків із 107 до 70 люд.- год. на 1 гектар дасть економію понад 500 грн з гектара. Якщо відминусувати вищезазначену економію від загальних витрат (9,8 тис. грн з гектара), загальні витрати на 1 гектар за врожайності 40 т можуть становити 6400-5600 грн за собівартості 1 т 179-188 грн. Є ще низка технологічних заходів, спрямованих на зменшення витрат, але найпотужнішими факторами зростання ефективності є підвищення урожайності й цукристості коренеплодів. При цьому значну частину приросту можна отримати не за рахунок додаткових витрат, а завдяки майстерності й організованості буряководів. Зовсім не вимагають грошових і матеріальних витрат такі фактори: вибір кращого попередника для посівів цукрових буряків із наявних (+ 4 ц/га); дотримання оптимальних строків робіт за виконання технічних процесів. Значним резервом зменшення витрат у вирощуванні й переробці цукрових буряків на цукрових заводах є усунення деформації в оплаті сировини з боку власників переробних підприємств, які нерідко допускають обман, неповну оплату коренеплодів або можуть зовсім не розраховуватися з постачальниками. У результаті найбільше страждають дрібні господарства й власники присадибних ділянок. Не сприяє зростанню економічної ефективності цукрового виробництва щорічне й сезонне збентеження з рівнем цін на цукрові буряки й цукор та їх ручне регулювання, яке вже призвело до спаду виробництва й диспропорцій в економічних відносинах між виробниками цукрових буряків, цукровими підприємствами, комерційними структурами з гуртової торгівлі цукром і роздрібною торговельною мережею.

Висновки

1. Фінансово-економічна криза погіршила стан розвитку буряківничої галузі, яка є однією зі стратегічних галузей аграрної сфери України.

2. Цукрове виробництво є самодостатньою й високоефективною галуззю, яка може й повинна відіграти позитивну роль у стабілізації аграрного виробництва в умовах кризи.

3. Унаслідок руйнування ресурсного потенціалу галузі спостерігається економічна та технологічна незбалансованість бурякоцукрового комплексу, його складових, які не в змозі самостійно подолати стан стагнації.

4. Із впровадженням у 1995 році здавальницької схеми переробки цукрових буряків, механізм приймання, переробки та розрахунку став суто комерційною справою двох партнерів – виробників цукросировини та її переробників.

5. За подальшої стагнації цукровиробництва може відбутися монополізація ринку вузьким колом цукрових фірм, банкрутство й зменшення кількості виробників, посівних площ і кількості цукрових заводів, зростання обсягів переробки імпортного цукру-сирцю і, як підсумок, «здача» вітчизняного ринку цукру іноземним компаніям. Тому економічні взаємовідносини між виробниками сировини й переробниками вимагають удосконалення.

6. Договірні взаємовідносини між цукровими заводами та виробниками сировини зазвичай формуються на користь заводів. Спостерігається завищення нормативних витрат за зберігання, приймання та передачу цукрових буряків у переробку, вони завищують забрудненість буряків.

7. Потенційні можливості культури цукрових буряків реально не вичерпані. Зарубіжний досвід вказує на резерви підвищення ефективності виробництва за рахунок зменшення витрат і вдосконалення технології.

Бібліографічний список

1. Василенко Ю. Модульний аналіз ринків цукрових буряків та цукру / Ю. Василенко, Н. Сеперович, О. Шевцов // Актуальні питання аграрної політики : зб. робіт 2002–2003. – К. :UAPP/PCAPS – APUD/GAPCCS, 2003. – С. 148–190.
2. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Львівської області : стат. зб. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2009. – С. 21.
3. Сільське господарство Львівщини у 2008 році : стат. зб. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2009. – С. 174.
4. Ткачук В. Оцінка та шляхи підвищення ефективності інноваційної діяльності в галузі цукрового виробництва / В. Ткачук, М. Місевич // Вісник Львівського державного аграрного університету : економіка АПК. – 2006. – № 13. – С. 404–417.

Драпак М. Минимизация расходов по выращиванию сахарной свеклы в условиях финансового кризиса

Изучаются последствия финансового кризиса и экономические взаимоотношения производителей и переработчиков сахарной свеклы, конъюнктура на рынке сахара. Обосновываются потенциальные возможности

совершенствования экономических отношений, культуры сахарной свеклы, в использовании зарубежного опыта.

Ключевые слова: финансовый кризис, свеклосахарный подкомплекс, его эффективность, переработка, рынок, сокращение расходов.

Drapak M. Minimization of charges on growing of sugar beet in the conditions of financial crisis

The consequences of financial crisis and economic relations of producers and processing industries of sugar beet, state of affairs, are studied at the market of sugar. Potential possibilities of perfection of economic relations, cultures of sugar beet, are grounded, in the use of foreign experience.

Key words: financial crisis, sugar-beet subcomplex, it's efficiency, processing, market, cutback of spending.